prof. dr. sc. Milan Mihaljević

U radu se opisuje hrvatska inačica crkvenoslavenskoga jezika. Hrvatska se redakcija od ostalih redakcija crkvenoslavenskoga jezika izdvaja time da je jedina sačuvala prvotno, glagoljsko pismo. Druga je njezina specifičnost konfesionalna izdvojenost. Liturgijski tekstovi pisani hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom pripadaju rimskomu obredu zapadne, katoličke crkve, dok tekstovi većine ostalih redakcija pripadaju istočnomu, pravoslavnom obredu. Kao i kod svih drugih redakcija, specifično je i narječje čijim je miješanjem sa starocrkvenoslavenskim jezikom nastala. U hrvatskoj redakciji to je čakavsko narječje hrvatskoga jezika. Hrvatsko se crkvenoslavensko razdoblje tradicionalno dijeli na dva podrazdoblja. Prvo podrazdoblje obuhvaća 12. i 13. st. i zove se prijelaznim razdobljem. Iz toga vremena nije se sačuvao nijedan cjeloviti kodeks, već samo tridesetak manjih odlomaka liturgijskih tekstova (misala i brevijara), hagiografskih i apokrifnih tekstova. Drugo podrazdoblje, koje obuhvaća 14., 15. i prvu polovicu 16. st., zove se često i "zlatno doba" hrvatskoga glagoljaštva. Iz toga je vremena sačuvano 17 rukopisnih i 4 tiskana misala, 30 rukopisnih i četiri tiskana časoslova, 3 rukopisna psaltira i 2 rukopisna i jedan tiskani obrednik. Tomu treba dodati i velik broj fragmenata.

Glagoljsko je pismo sastavljeno za starocrkvenoslavenski glasovni sustav koji se u znatnoj mjeri razlikuje od hrvatskoga crkvenoslavenskog sustava. Hrvatske glasovne promjene odrazile su se i na crkvenoslavenski jezik koji se rabio u Hrvatskoj. Tomu u posljetku neke su općeslavenske glasovne opreke koje su bile svojstvene starocrkvenoslavenskomu bile neutralizirane, a time su neka glagoljska slova postala fonološki nefunkcionalna. Razmotrivši odnos grafema i njihova glasovnoga ostvaraja, autor kao standardni za hrvatskoglagoljske tekstove pretpostavlja popis od 34 glagoljska slova. Za prijelazno razdoblje (12. i 13. st.) pretpostavlja samoglasnički sustav od sedam jedinica: *i*, *e*, , *ě*, *a*, *o*, *u*, a za 14.- 16. st. sustav od šest samoglasnika: *i*
,
e
,
ě
,
a
,
o
,
u
. Za oba se razdoblja može pretpostaviti isti suglasnički sustav:
p
,
b

,
t
,
d
,
k
,
g
, (
f
),
s
,
z
,
h
,
š
,
ž
,
c
,
ć
,
č
,
m
,
n
,
ń
,
r
,
l
,
ĺ
,
v
,
j
.

Utjecaj je hrvatskih promjena vidljiv i u morfologiji, ali se u cjelini u liturgijskim tekstovima pisanim hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom staroslavenski oblici i sporedni sklonidbeni tipovi dobro čuvaju. Vidljiv je i međusobni utjecaj sklonidbenih tipova jednih na druge, i to kako utjecaj glavnih tipova na sporedne, tako i utjecaj sporednih tipova na glavne. I zamjenične se paradigme od onih u kanonskome starocrkvenoslavenskom razlikuju obično samo onoliko koliko su ih promijenile glasovne promjene. Iznimno su rijetke potvrde mlađih hrvatskih oblika. Dobro se čuva i razlika među jednostavnom i složenom sklonidbom pridjeva. Jedini je sustavan izuzetak nominativ množine muškoga roda u kojemu je zbog stezanja skupine *iji ® i* izgubljena razlika između jednostavnih i složenih oblika. Brojevi su obično pisani samo slovom koje predstavlja odgovarajuću brojnu vrijednost. Rijetki slučajevi u kojima su ispisani u potpunosti pokazuju da je u odnosu na starocrkvenoslavensko stanje uznapredovala tendencija izjednačivanja sklonidbe brojeva s pridjevskom sklonidbom. I kod glagola se dobro čuvaju stari obrasci naslijeđeni iz starocrkvenoslavenskoga, najčešće promijenjeni tek glasovnim promjenama koje su se dogodile u međuvremenu. Od arhaičnih crta osobito treba istaknuti dobro čuvanje pasivnoga participa prezenta, razmjerno velik broj potvrda asigmatskoga aorista i sklonjivost aktivnoga participa prezenta. Dvojina se, kao i kod ostalih vrsta riječi, rabi pravilno, uvijek kada je riječ o dvije osobe, stvari ili pojave. Razmjerno se često rabe participske konstrukcije.

Stanje je u sintaksi složenije nego u fonologiji i morfologiji jer tu, osim starocrkvenoslavenskoga utjecaja i utjecaja govornoga hrvatskog jezika moramo računati i s utjecajem jezika s kojih su tekstovi ili njihovi predlošci prevođeni. Ponajprije je to utjecaj latinskoga, a nešto manje i grčkoga. Za razliku od suvremenoga hrvatskoga jezika, negacija je odvojiva od finitnoga glagola. Brojni su primjeri u kojima nema niječnoga sloga (negative concord), već se pojavljuje samo jedan niječni morfem u rečenici. U 14. i 15. st. uočljivo je postupno zamjenjivanje genitiva negacije akuzativom (npr. *ne imate vidêti me*, *ničtože ne otvêčavaše* i sl.), iako se u cjelini može reći da se sve do kraja crkvenoslavenskoga razdoblja genitiv negacije razmjerno dobro čuva.

Leksik hrvatskoglagoljskih tekstova iznimno je zanimljiv paleoslavistima zbog svoje konzervativnosti i čuvanja velikoga broja starih riječi, od kojih su većina zastarjelice već u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima, a neke svoje jedine potvrde i imaju u hrvatskoglagoljskim tekstovima. S druge strane, zbog specifičnih inovacija kojih nema u drugim redakcijama, taj je leksik zanimljiv i istraživačima suvremenih slavenskih jezika, a osobito kroatistima.